

Prof. dr hab. Anna Dąbrowska

Warszawa, dnia 30.05.2025 r.

Katedra Badań Zachowań Konsumentów

Instytut Zarządzania

Kolegium Zarządzania i Finansów

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Recenzja pracy doktorskiej mgra inż. Bartosza Kwiatkowskiego
„Uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych – perspektywa
przedsiębiorców i konsumentów”
napisanej pod kierunkiem promotor dr hab. Hanny Górskiej-Warsewicz, prof. SGGW
i promotor pomocniczej dr Oleny Kulykovets
w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie w Instytucie Zarządzania
w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości

Podstawą wykonania recenzji jest pismo Senatu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie informujące, że na posiedzeniu w dniu 31 marca 2025 r. zostałam powołana do objęcia funkcji recenzenta rozprawy doktorskiej mgra inż. Bartosza Kwiatkowskiego pt. „Uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych – perspektywa przedsiębiorców i konsumentów” (dziedzina nauk społecznych, dyscyplina nauki o zarządzaniu i jakości) uchwałą nr 75 – 2024/2025.

Postępowanie w sprawie nadania stopnia doktora jest prowadzone na podstawie Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższymi nauce (Dz. U. z 2024 r. poz. 1571 z późn.zm.) oraz Uchwały Nr 89 – 2022/2023 Senatu SGGW z dnia 26 czerwca 2023 r. w sprawie uchwalenia Regulaminów przeprowadzenia postępowań w sprawie nadania stopnia doktora w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Zgodnie z Ustawą o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki „rozprawa doktorska, przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne rozwiązanie problemu w oparciu o opracowanie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne, lub oryginalne dokonanie artystyczne, oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”.

Ocena pracy doktorskiej mgr inż. Bartosza Kwiatkowskiego „Uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych – perspektywa przedsiębiorców i konsumentów” wykonana została na podstawie następujących kryteriów: sformułowanie tematu rozprawy i problemu badawczego, sformułowanie celów, hipotez badawczych, przyjęta metodyka badań, układ treści, ocena merytoryczna i formalna pracy, nowe wartości wniesione do teorii, przydatność pracy dla praktyki.

1. Wybór tematu i problematyka rozprawy

Zrównoważone innowacje łączą korzyści środowiskowe, społeczne i gospodarcze, przynosząc pożytki zarówno przedsiębiorstwom, społeczeństwu, jak i konsumentom. Zrównoważony produkt to taki, który został zaprojektowany i wyprodukowany w sposób minimalizujący jego negatywny wpływ na środowisko naturalne zarówno na etapie wyboru surowców, poprzez technologię produkcji, aż do sposobu utylizacji po zakończeniu jego użytkowania. Problematyka ta nabiera na znaczeniu wobec rosnącego zagrożenia dla planety i ludzkości. Stąd w dobie rosnącej świadomości ekologicznej, firmy coraz częściej stają przed wyzwaniem tworzenia produktów, które nie tylko spełniają oczekiwania jakościowe, ale również są przyjazne dla środowiska, natomiast konsumenci stają się bardziej wymagający, oczekując od marek, że będą one odpowiedzialnie podchodziły do kwestii zrównoważonego rozwoju. Oba te działania wpisują się w społeczną odpowiedzialność.

Temat, jaki podjął Doktorant „Uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych – perspektywa przedsiębiorców i konsumentów” należy uznać za bardzo aktualny i ważny wobec konieczności ochrony środowiska naturalnego i sprostania dokonującego się rozwoju rynku i oczekiwań konsumentów. Oznacza to, że badania nad uwarunkowaniami rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych mają nie tylko walor poznawczy, ale i aplikacyjny. Podjęcie problemu badawczego w recenzowanej dysertacji doktorskiej autorstwa Pana mgr inż. Bartosza Kwiatkowskiego uważam za w pełni uzasadniony. Ponieważ badania dotyczą sektora spożywczego warto było to zaakcentować w tytule, np. Uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych – perspektywa przedsiębiorców i konsumentów na przykładzie rynku spożywczego”.

Należy podkreślić, że we Wprowadzeniu Doktorant bardzo szczegółowo uzasadnił wybór tematu, a także wskazał na interdyscyplinarność podjętej problematyki badawczej.

2. Cele pracy (główny, szczegółowe, poznawcze, metodologiczne, pragmatyczne) i model badawczy

Celem głównym pracy, co wynika z treści dysertacji (s. 12, pkt. 1.1), jest identyfikacja uwarunkowań wpływających na rozwój zrównoważonych innowacji produktowych z perspektywy przedsiębiorców i konsumentów. Szczególną uwagę Doktorant zwrócił na zbadanie zależności między zmiennymi, takimi jak: informacje, korzyści ekonomiczne, funkcjonalne, postrzegana kompleksowość, postrzegane ryzyko i społeczne postrzeganie zrównoważonych innowacji produktowych.

Cele szczegółowe skupiały się na:

1. Identyfikacji celów wdrażania zrównoważonych innowacji produktowych przez przedsiębiorców.
2. Identyfikacji barier we wdrażaniu zrównoważonych innowacji produktowych w przedsiębiorstwach.
3. Identyfikacji skojarzeń konsumentów ze zrównoważonymi innowacjami produktowymi.
4. Analizie zależności między uwarunkowaniami wpływającymi na rozwój zrównoważonych innowacji produktowych z perspektywy przedsiębiorców.
Może lepszym celem byłoby: Określenie i analiza zależności między uwarunkowaniami wpływającymi na rozwój zrównoważonych innowacji produktowych z perspektywy przedsiębiorców.
5. Analizie zależności między uwarunkowaniami wpływającymi na rozwój zrównoważonych innowacji produktowych z perspektywy konsumentów

Uwaga jak wyżej.

Doktorant sformułować sześć celów poznawczych i pięć celów metodologicznych, co zasługuje na uwagę, bowiem przybliży to obszar podejmowanych zagadnień badawczych.

Za cele poznawcze przyjął:

1. Analizę kontekstów badań naukowych dotyczących innowacji, innowacji produktowych oraz zrównoważonych.
2. Określenie luki badawczej w zakresie objętym celem niniejszego badania.
3. Zidentyfikowanie celów oraz barier wdrażania zrównoważonych innowacji produktowych przez przedsiębiorców.
4. Określenie postrzegania zrównoważonych innowacji produktowych przez konsumentów.

5. Zidentyfikowanie zależności między zmiennymi, takimi jak: informacje, korzyści ekonomiczne, funkcjonalne, postrzegana kompleksowość, postrzegane ryzyko oraz społeczne postrzeganie zrównoważonych innowacji produktowych.
6. Wskazanie kierunków przyszłych badań w zakresie innowacji, innowacji produktowych i zrównoważonych.

Natomiast wśród celów metodologicznych wyróżnił:

- Identyfikację dotychczas opublikowanych systematycznych przeglądów literatury i analiz bibliometrycznych w zakresie innowacji, innowacji produktowych i zrównoważonych.
- Zastosowanie tradycyjnego przeglądu literatury w formie *state of the art* w odniesieniu do innowacji, innowacji produktowych i zrównoważonych.
- Zastosowanie analizy bibliometrycznej literatury w zakresie innowacji produktowych i zrównoważonych.
- Zastosowanie analizy systematycznego przeglądu literatury metodą PRISMA w przypadku zrównoważonych innowacji.
- Zastosowanie modelowania równań strukturalnych do analizy wyników pozyskanych w badaniu przedsiębiorców i konsumentów.

Za cel pragmatyczny Doktorant przyjął opracowanie implikacji praktycznych dla przedsiębiorstw dotyczących skutecznego wprowadzania zrównoważonych innowacji oraz umożliwiających przedsiębiorstwom lepsze dopasowanie produktów do oczekiwań konsumentów.

W nawiązaniu do przyjętego podejście Doktorant w sposób bardzo przejrzysty przedstawił w formie tabelarycznej wraz z komentarzem strukturę procesu badawczego. Zakres prowadzonych badań literaturowych przypisał do poszczególnych podrozdziałów, a także wskazał na zastosowane rodzaje analizy.

Do tej części dysertacji nie wnoszę uwag.

3. Układ i struktura rozprawy

Dysertacja doktorska mgr inż. Bartosza Kwiatkowskiego stanowi interesujące studium teoretyczno-empiryczne mieszczące się w dyscyplinie nauk społecznych, dziedzina: nauki o zarządzaniu i jakości. Praca, wraz z bibliografią (261 pozycji, 16 stron) i aneksem (38 stron) liczy 194 strony, zawiera 55 tabel i 12 rycin, które ilustrują tok wywodów oraz urozmaicają narrację.

Literatura została wyselekcjonowana pod kątem podjętej problematyki, jest różnorodna, adekwatna do omawianych zagadnień.

Rozprawa składa się z wprowadzenia, siedmiu rozdziałów, w tym zakończenia, bibliografii, spisu rycin, spisu tabel, aneksu zawierającego cztery załączniki: (1) kwestionariusz CAWI - badanie wśród przedsiębiorców; (2) wyniki badania wśród przedsiębiorców; (3) kwestionariusz CAWI - badanie wśród konsumentów; (4) wyniki badania wśród konsumentów.

We wprowadzeniu (ss. 9 – 11; 3 strony) Doktorant w sposób syntetyczny przybliżył zrównoważony rozwój i zrównoważone innowacje, a także bardzo dokładnie uzasadnił wybór tematu dysertacji i podjętego problemu badawczego. Wskazał i omówił umiejscowienie problematyki badawczej w teorii nauk o zarządzaniu i jakości, wyróżniając: teorię zasobów, teorię zasobową, teorię interesariuszy, koncepcję zarządzania przez wartość. Podkreślił, że tematyka innowacji jest szeroko opisywana w literaturze polskiej, jak i światowej. Ten fragment jest obudowany bogatą literaturą.

Doktorant przedstawił także cel główny pracy (który powtórzył na s. 12, rozdział 1). W części końcowej syntetycznie przedstawił zawartość poszczególnych rozdziałów.

Jak zauważono wcześniej, praca składa się z siedmiu rozdziałów, poprzedzonych wprowadzeniem. Rozdziały są bardzo zróżnicowane, co do objętości.

Rozdział 1 *Cele pracy i model badawczy* (ss. 12-15, 4 strony, w spisie treści podano 12-14) oceniłam wcześniej.

Rozdział 2 *Przegląd literatury w zakresie innowacji, innowacji produktowych oraz innowacji zrównoważonych* (ss. 16-74, 58 stron). Doktorant bardzo rzetelnie przedstawił metodykę badań literaturowych wyróżniając trzy grupy kontekstów: (1) badania literaturowe w zakresie innowacji opierające się na tradycyjnym przeglądzie literatury wraz z uzasadnieniem, dlaczego nie zastosowano przeglądu bibliometrycznego i systematycznego przeglądu literatury; (2) badania literaturowe w zakresie innowacji produktowych przy wykorzystaniu analizy bibliometrycznej, mapy wizualizacji współwystępowania słów kluczowych wskazanych przez autorów uwzględnionych publikacji oraz tradycyjnego przeglądu literatury; (3) badania literaturowe w zakresie innowacji zrównoważonych przy wykorzystaniu przeglądu dotychczas opublikowanych systematycznych przeglądów literatury i analiz bibliometrycznych, analizy bibliometrycznej, systematycznego przeglądu literatury oraz tradycyjnego przeglądu literatury. Do każdego z badań Doktorant wskazał ścieżkę wyszukiwania i bazy danych. Systematyczny przegląd literatury został przeprowadzony za pomocą metody PRISMA, która jest wykorzystywana w naukach o zarządzaniu i jakości.

Obejmuje 8 etapów (Planowanie; Wyszukiwanie; Selekcję badań; Ekstrakcję danych; Ocenę jakości badań; Analizę danych; Interpretację wyników i Raportowanie). Wzbogacał przeanalizowany dorobek tabelami zawierającymi przegląd najczęściej cytowanych pozycji literatury, a także tabelami będącymi przeglądem definicji, czy rodzajów innowacji w ramach wyróżnionych grup kontekstów. W analizie bibliometrycznej Doktorant wskazał liczbę publikacji w analizowanym okresie, kraje afiliacji autorów, ranking autorów, ranking ośrodków naukowych, klastry z najczęściej występującymi słowami kluczowymi.

Rozdział kończy podsumowanie, czego nie odnajdujemy w pozostałych rozdziałach, w którym Doktorant uzasadnia przyjęte podejście badawcze w kontekście identyfikacji luki badawczej i przeprowadzenia badań empirycznych. Wkładem Doktoranta do dorobku z podjętej problematyki w ramach nauk o zarządzaniu i jakości poza dokonaną analizą jest autorska propozycja definicji pojęcia zrównoważone innowacje produktowe (s. 74): *„Zrównoważone innowacje produktowe to proces projektowania, opracowywania i wdrażania nowych lub ulepszonych produktów, które integrują aspekty środowiskowe, społeczne i ekonomiczne w celu minimalizacji negatywnego wpływu na środowisko, optymalizacji wykorzystania zasobów oraz wspierania zrównoważonego rozwoju.”*

Niewątpliwie Doktorant podjął bardzo duży trud i wykazał się ogromną docieklivością dokonując przeglądu dorobku literaturowego. Rodzi się jednak wątpliwość, czy bardziej syntetyczne ujęcie skupiające się na podjętych w dalszej części dysertacji zagadnieniach i obszarze badawczym odnoszącym się do sektora spożywczego nie byłoby z pożytkiem dla struktury pracy i jej przejrzystości, symetryczności. Jeszcze raz pragnę podkreślić, że nie umniejszam pracy, jaką Doktorant wykonał, co pozwoliło mu także wzbogacić wiedzę na temat podjętej problematyki.

Rozdział 3 *Metodyka badań empirycznych* (ss. 75-88, 13 stron) zaczyna się od wprowadzenia. Nie ma potrzeby czynić to w przypadku każdego z podrozdziałów – uwaga ta dotyczy i pozostałych części dysertacji. Treść rozdziału koncentruje się na trzech obszarach: identyfikacji luki badawczej i sformułowaniu pytań badawczych, przedstawieniu modelu badawczego, przedstawieniu sformułowanych hipotez dotyczących zrównoważonych innowacji produktowych, z uwzględnieniem ośmiu konstruktów (korzyści ekonomiczne, funkcjonalne, postrzegane ryzyko, kompatybilność, relatywna przewaga) oraz omówieniu narzędzia badawczego i instrumentów pomiaru. W tym rozdziale Doktorant czyni odniesienie do sektora spożywczego, który jak słusznie zauważa odgrywa kluczową rolę w gospodarce i społeczeństwie. Formułuje cztery pytania badawcze (s. 76) odnoszące się do dwóch podmiotów rynku – przedsiębiorców i konsumentów:

- Jaki jest cel wprowadzania innowacji przez przedsiębiorstwa?
- Jakie są główne bariery występujące podczas wprowadzania innowacji w praktyce biznesowej?
- Jakie są skojarzenia konsumentów związane ze zrównoważonymi innowacjami produktowymi?
- Jakie są uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych w opinii przedsiębiorców, a jakie w opinii konsumentów?

Należało doprecyzować, że chodzi o sektor spożywczy.

Sformułowanie każdej z 10 hipotez badawczych Doktorant poprzedza pewną refleksją i podsumowaniem wynikającym z pogłębionego i bardzo rzetelnego przeglądu literatury przedmiotu. Hipotezy brzmią następująco (ss. 78-81):

H1. Korzyści funkcjonalne zrównoważonych innowacji produktowych determinują postrzegane ryzyko.

H2.a. Informacje o zrównoważonych innowacjach produktowych determinują ich postrzeganą kompatybilność.

H2.b. Informacje o zrównoważonych innowacjach determinują ich relatywną przewagę.

H2.c. Informacje o zrównoważonych innowacjach produktowych determinują ich postrzegane ryzyko.

H3. Postrzegana kompatybilność zrównoważonych innowacji produktowych determinuje ich społeczne postrzeganie.

H4.a Kompleksowość technologiczna zrównoważonych innowacji produktowych determinuje ich relatywną przewagę.

H4.b. Kompleksowość technologiczna zrównoważonych innowacji produktowych determinuje postrzegane ryzyko.

H5. Korzyści ekonomiczne zrównoważonych innowacji produktowych determinują ich postrzegane ryzyko.

Brak zaakcentowania, iż chodzi o sektor spożywczy powoduje, że ich brzmienie ma charakter uniwersalny.

Na podstawie sformułowanych hipotez Doktorant przedstawił w formie graficznej bardzo czytelny model badawczy (s. 81).

W kolejnej części rozdziału zostały scharakteryzowane narzędzia badawcze i instrumenty pomiarowe. Należy podkreślić rzetelność Doktoranta jako badacza. Na s. 83

czytamy: „Projektowane badanie miało charakter replikacyjny z uwzględnieniem wcześniej przeprowadzonych badań empirycznych (Flight i in., 2011; Kumar i in., 2013)”. W badaniu uwzględnił osiem wcześniej wymienionych konstruktów. W formie tabelarycznej Doktorant przedstawił zmienne, wskaźniki i pozycje skali zastosowane w badaniu (ss. 83-84).

Sformułowanie tytułu podpunktu 3.4 (s. 85) raczej powinno brzmieć: Metodyka badań empirycznych przeprowadzonych wśród przedsiębiorców i charakterystyka respondentów, zwłaszcza, że jego treść mieści się na dwóch stronach. W badaniu uczestniczyło 256 przedsiębiorców reprezentujących przedsiębiorstwa handlowe (50), produkcyjne (110) oraz usługowe (96). Respondentami byli: właściciele, menedżerowie lub kierownicy zakładów. Badanie przeprowadzono w okresie od października 2022 do marca 2023 roku. Zastosowano dobór celowy, wykorzystano metodę kuli śnieżnej, technikę CAWI.

Celem badań nie może być zbadanie tylko np. identyfikacja zależności i ich analiza. Podobna uwaga dotyczy pkt. 3.5. Szerzej można było opisać technikę CAWI, metodę kuli śnieżnej w świetle literatury przedmiotu, zwracając uwagę na ich zalety i wady. W tabeli 32 (s. 86) w wierszu 3 podano „Obszar podstawowej działalności” wyróżniając rynek krajowy, lokalny międzynarodowy i regionalny – jest to obszar terytorialny prowadzonej działalności.

W badaniu przeprowadzonym wśród konsumentów uczestniczyło 995 pełnoletnich respondentów: 62,51% kobiet i 37,49% mężczyzn. Podobnie, jak w przypadku badania przedsiębiorców, okres badawczy trwał od października 2022 do marca 2023 roku, zastosowano dobór celowy próby i wykorzystano również metodę kuli śnieżnej, technikę CAWI.

Z kolei, w tabeli 33 – tytuł powinien wskazywać, jacy respondenci są charakteryzowani. Wymieniono w niej „Opinia o dochodzie” właściwsze byłoby: „Sposób gospodarowania pieniędzmi” i skorzystanie z przyjętych w badaniach GUS, CBOS subiektywnych ocen: „Żyjemy bardzo biednie – nie starcza mi (nam) nawet na podstawowe potrzeby; Żyjemy skromnie – musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować; Żyjemy średnio – starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy; Żyjemy dobrze – starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania; Żyjemy bardzo dobrze – mogę (możemy) pozwolić sobie na pewien luksus; Trudno powiedzieć”. Analizując uzyskane wyniki można było określić profil przeciętnego respondenta.

W rozdziale 4 *Uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych – perspektywa przedsiębiorstw* (ss. 89-98; 9 stron) przybliżone zostały wyniki w trzech wyróżnionych grupach zagadnień: cele wprowadzania innowacji w opinii badanych

przedsiębiorców, bariery utrudniające wdrażanie innowacji oraz uwarunkowania rozwoju innowacji produktowych w kontekście zrównoważonego rozwoju.

Wśród celów wprowadzania innowacji przez badanych przedsiębiorców wyróżnionych zostało osiem kluczowych pozycji, które trudno nazwać jednoznacznie stwierdzeniami. Z przedstawionych wyników badania wynika, że najczęściej pozytywnych ocen otrzymały dwa cele wprowadzania innowacji, a mianowicie „zwiększenie obrotów/zysku przedsiębiorstwa” – 84,4% pozytywnych ocen (zdecydowanie tak i raczej tak) i „zwiększenie znajomości przedsiębiorstwa/marki – 80,5% pozytywnych ocen. Dla przejrzystości można było rekodować uzyskane wyniki wyróżniając oceny pozytywne, neutralne i negatywne. Ponadto uszeregowanie czynników według ważności, stworzyłoby bardziej czytelny obraz postaw przedsiębiorców.

W przypadku barier wprowadzania innowacji wyróżniono 11 przyczyn. Najwięcej ocen pozytywnych otrzymała bariera wysokie koszty - 80,1% pozytywnych. Na drugim miejscu uplasowała się przyczyna – zbyt wysokie oprocentowanie kredytów – 65,0% pozytywnych ocen. Odchodzi się od liczenia wartości średniej, ponieważ ocena neutralna zniekształca uzyskane wyniki.

Szkoda, że Doktorant nie podjął analizy według przyjętych cech/zmiennych.

W dalszej kolejności rozdziału Doktorant skonstruował model na podstawie wyników badania przy zastosowaniu 8 konstruktów, które zawierały 33 pozycje, cechujące się satysfakcjonującymi wartościami ładunków czynnikowych. Dokonał oceny jego spójności wewnętrznej i rzetelności przy zastosowaniu dobrze dobranych wskaźników, a także ocenił trafność konwergencyjną. Uzyskane wyniki potwierdziły solidność i wiarygodność zastosowanego modelu badawczego i akceptowalną trafność konwergencyjną. Dalsza analiza wykazała brak wystąpienia zjawiska współliniowości zmiennych.

Wyniki analizy ładunków krzyżowych dowiodły, że:

- hipoteza H1, została odrzucona,
- dwie hipotezy H2a i H2b zostały przyjęte (odpowiednio $\beta = 0,582$, $p = 0,000$ oraz $\beta = 0,377$, $p = 0,000$),
- hipoteza H2.c. została odrzucona ($\beta = -0,082$, $p=0,154$),
- hipotezy: H3 ($\beta = 0,478$, $p = 0,000$), H4.a ($\beta = 0,338$, $p < 0,05$), H4.b ($\beta = 0,680$, $p < 0,05$), H5 ($\beta = 0,181$, $p = 0,020$), H6 ($\beta = 0,326$, $p = 0,000$) oraz H7 ($\beta = 0,226$, $p = 0,000$) zostały przyjęte.

Model strukturalny PLS-SEM z badania przedsiębiorców Doktorant przedstawił na wykresie 11 (s. 98).

Rozdział 5 *Uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych – perspektywa konsumentów* (s. 99-118, 19 stron) zawiera cztery obszary badawcze: (1) analiza postrzegania cech zrównoważonych innowacji produktowych (zmiana wyglądu opakowania, zmiana składu produktu, wzbogacenie produktu o dodatkowe składniki); (2) skojarzenia konsumentów z produktami zrównoważonymi, ze szczególnym uwzględnieniem żywności (aspekty zdrowotne, wartości odżywcze, cechy związane z wytwarzaniem produktów zrównoważonych); (3) zachowania i preferencje konsumentów w zakresie decyzji zakupowych oraz wyboru miejsc zakupu; (4) uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych z wykorzystaniem modelowania równań strukturalnych (PLS-SEM) w programie SmartPLS 4.

Doktorant przeanalizował 14 cech zrównoważonych innowacji produktowych. Do uszeregowania ich ważności zastosował średnią ocen. Najwyższą wartość uzyskał czynnik zmiana wielkości opakowania. Zapewne dopełnieniem byłby komentarz na temat *downsizingu*, czyli celowym zmniejszaniu gramatury produktów spożywczych, przy zachowaniu dotychczasowych rozmiarów opakowania oraz utrzymaniu jakości i ceny (*Downsizing w ocenie polskich konsumentów*. Raport z badania na zlecenie UOKiK, ARC Rynek i Opinia, SGH, Warszawa 2023). Najwięcej ocen 5 (zdecydowanie zgadzam się) uzyskało stwierdzenie dotyczące wzbogacenia produktu o dodatkowe składniki (26,6% wskazań). Ważność cech Doktorant analizował według płci wykorzystując test U Manna-Whitneya, poziomu wykształcenia (test Kruskala-Wallisa), miejsca zamieszkania respondentów (test Kruskala-Wallisa). Różnice w ocenach stwierdzeń były istotne statystycznie w zależności od poziomu wykształcenia i miejsca zamieszkania, natomiast płeć nie miała istotnego wpływu na wyniki.

Drugim obszarem dociekań naukowych była analiza skojarzeń konsumentów z produktami zrównoważonymi na przykładzie zrównoważonych produktów żywnościowych. Zabrakło uzasadnienia, dlaczego analiza dotyczy tylko skali 4 – zgadzam się. Najwięcej wskazań uzyskało stwierdzenie „Ma większą zawartość składników odżywczych” (41,2% wskazań). W tym przypadku pogłębiona analiza odnosiła się do płci, poziomu wykształcenia oraz miejsca zamieszkania. Dopełnieniem powinna być puenta dotycząca różnic istotnych statystycznie.

Trzeci aspekt badawczy dotyczył zachowań konsumenckich w zakresie produktów innowacyjnych. Uszeregowanie stwierdzeń według klucza, np. bardzo ważne, albo oceny pozytywne pozwoliłoby precyzyjniej określić hierarchię. Analiza obejmowała również odniesienie do w/w cech respondentów.

W końcowym etapie tego rozdziału Doktorant odnosząc się do uwarunkowań rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych w opinii konsumentów, przetestował model i dokonał weryfikacji hipotez badawczych, zastosował również 8 konstruktów, które zawierały 33 zmienne, cechujące się wartościami ładunków czynnikowych powyżej 0,6. Tym samym przyjął schemat rozważań, jak w przypadku przedsiębiorców. Na podstawie rzetelnej analizy przy zastosowaniu dobrze dobranych wskaźników statystycznych zweryfikował hipotezy:

- odrzucił hipotezy: H2.c ($\beta = 0,047$, $p = 0,177$) oraz H5 ($\beta = 0,040$, $p = 0,443$),
- przyjął hipotezy: H1 ($\beta = -0,194$, $p = 0,000$), H2.a ($\beta = 0,727$, $p = 0,000$), H2.b ($\beta = 0,445$, $p = 0,000$), H3 ($\beta = 0,522$, $p = 0,000$), H4.a ($\beta = 0,327$, $p = 0,000$), H4.b ($\beta = 0,711$, $p = 0,000$), H6 ($\beta = 0,220$, $p = 0,000$) oraz H7 ($\beta = 0,230$, $p = 0,000$).

Na podstawie badania konsumentów Doktorant stworzył model strukturalny PLS-SEM (s. 122) – nie odnalazłam odniesienia do niego w treści dysertacji.

Również i w tym rozdziale Doktorant wykazał się dociekliwością badawczą i rzetelnością przeprowadzonej analizy.

Celem zachowania spójności tekstu na końcu każdego rozdziału powinno być krótkie podsumowanie i zdanie wprowadzające do kolejnych rozważań.

Rozdział 6 *Weryfikacja hipotez i dyskusja wyników* (ss. 123-134; 11 stron) stanowi podsumowanie hipotez na podstawie badań przeprowadzonych wśród przedsiębiorców i konsumentów. Stwierdził, iż dla przedsiębiorców, kluczowe okazały się informacje o produkcji, kompatybilność, relatywna przewaga i postrzegane ryzyko, które wpływały na decyzje dotyczące innowacji. Dla konsumentów podobnie, informacje o produkcji oraz korzyści funkcjonalne miały istotny wpływ na postrzeganą wartość i ryzyko związane z nowymi produktami. W obu przypadkach, postrzeganie innowacji w kontekście społecznym i ryzyka miało duże znaczenie dla ich akceptacji.

Dyskusję wyników Doktorant przeprowadził wykorzystując przedstawioną wcześniej literaturę przedmiotu prowadzącą do konstatacji, że zrównoważone innowacje produktowe odnoszą się do równowagi między korzyściami dla społeczeństwa, gospodarki i środowiska.

Weryfikację hipotez Doktorant odniósł do wyników badań przeprowadzonych przez innych autorów, wskazując na podobieństwa i różnice. Dokonana dyskusja dowodzi znajomości literatury przedmiotu, a tym samym podjętego problemu badawczego. Zabrakło mi trochę odważniejszych wniosków wskazujących np. na poziom kompetencji konsumentów, konieczność ich wyposażenia w odpowiednie informacje, odwołania do badań UOKiK nt. promocji, konieczność przygotowania konsumentów na okoliczność wprowadzania

innowacyjnych produktów, nowych technologii, co ma szczególne znaczenie na rynku żywności.

Rozdział 7 stanowi *Zakończenie*, w którym Doktorant sformułował bardzo trafne wnioski, zdefiniował zalecenia praktyczne, podkreślając tym samym aplikacyjny charakter dysertacji, a także wskazał na kierunki przyszłych badań, które mogą posłużyć także innym autorom specjalizującym się w podjętej w dysertacji problematyce.

Na uwagę zasługuje końcowa refleksja Doktoranta, że dalsze badania nad zrównoważonymi innowacjami powinny koncentrować się na opracowaniu kompleksowych metod ich pomiaru, łączeniu różnych podejść badawczych oraz analizie ich wpływu na modele biznesowe i regulacje prawne. Istotne jest również zrozumienie roli edukacji ekologicznej w akceptacji innowacji przez konsumentów, ponieważ świadomość środowiskowa odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu ich decyzji.

4. Uwagi formalne i redakcja pracy

Ogólnie rzecz biorąc, dysertacja doktorska z dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości mgra inż. Bartosza Kwiatkowskiego ma nieliczne potknięcia o charakterze redakcyjnym, np. brak spacji, brak interpunkcji, w tabelach raz są procenty przy uzyskanych wynikach, innym razem nie. Tym niemniej nie umniejszają one wartości merytorycznej pracy, którą oceniam pozytywnie. Na stronie tytułowej brak numeru albumu.

5. Konkluzja

Rozprawa doktorska mgra inż. Bartosza Kwiatkowskiego pt. „Uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych – perspektywa przedsiębiorców i konsumentów” przygotowana pod opieką promotora dr hab. Hanny Górskiej-Warsewicz, prof. SGGW i promotora pomocniczej dr Oleny Kulakovets w Instytucie Zarządzania Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, spełnia zatem wymogi formalne.

Doktorant wykazał się ogólną wiedzą teoretyczną w ramach poruszanej problematyki, a także zaprezentował dobry warsztat badawczy. Rzetelność przeprowadzonych badań o charakterze ilościowym zaowocowało pozyskaniem bogatego i wartościowego materiału empirycznego, który posłużył do zrealizowania przyjętych celów i weryfikacji postawionych hipotez. Wnioski sformułowane w pracy doktorskiej, mają charakter aplikacyjny.

Na podstawie lektury pracy doktorskiej mgr inż. Bartosza Kwiatkowskiego pt. „Uwarunkowania rozwoju zrównoważonych innowacji produktowych – perspektywa przedsiębiorców i konsumentów” stwierdzam, że recenzowana praca spełnia wymagania stawiane przez obowiązujące prawo i zasługuje na ocenę pozytywną. Wnoszę więc o dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Anna Dąbrowa

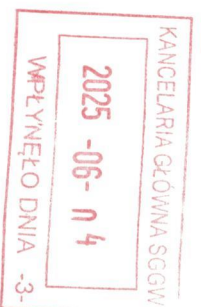
Anna Dobrowolska (SGH)

R

(00)859007734425707097

(00)859007734425707097

Poczta Polska
Opłata pobrana 8 zł 30 gr



Pani
Mn. Katarzyna Jarzabek
Sekretariat Instytutu Zarządzania
Szkoła Główna Gospodarki Wiejskiej
ul. Nowoursynowska 166
budynki 7, pok. 18
02-787 Warszawa